

УДК 821.111(73):82-1:81'367 Наталя Шевельова-Гаркуша

(Херсон)

ВИДИ ТА ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ РИТМІЧНОГО МАЛЮНКА

У ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті виявлені способи ритміко-синтаксичного висунення та представлені синтаксичні засоби ритмізації віршів на основі повторення, редукції, експансії, пермутації та трансформації синтаксичних конструкцій поетичного тексту. Визначено види ритмічного малюнка віршів епохи модернізму, представлено фази ритму та варіанти їх комбінацій.

Ключові слова: фрактал, пермутації, синкопічний та альтернативний ритм, способи висунення, зчеплення.

This article constitutes ways of rhythmic and syntactic estrangement and syntactic means of rhythmic organization of poetic texts, based on reduction, extension, permutation and transformation of syntactic constructions. It also focuses on the main types of poetic rhythm, its phases and combinations.

Key words: fractal, permutation, syncope and alternative rhythm, ways of estrangement, coupling.

Питанням ритміко-синтаксичної організації займалися представники формальної школи (Б.В. Томашевський, В.М. Жирмунський, О.М. Пешковський, В.Б. Шкловський, Ю.М. Тинянов, В.Б. Холшевников, Р.Й. Якобсон, Б.М. Ейхенбаум, Й.М. Брік, Б.І. Ярхо тощо), структурно-семіотичної поетики (Б.М. Гаспаров, В.В. Іванов, Ю.М. Лотман, О.М. П'ятигорський, Б.А. Успенський, В.М. Топоров, Ц. Тодоров), структурно-функціонального напрямку (Я. Мукаржовський, Р.Й. Якобсон), лінгвопоетики, (Г.М. Поспелов, М.Л. Гаспаров, Т.В. Скулачова, М.Г. Тарлінська, А.О. Ліпгарт) та лінгвосинергетики (І.А. Герман, Г.Г. Москальчук, О.М. Князева, С.П. Курдюмов, С.К. Гураль).

Об'єктом дослідження є ритміко-синтаксична організація текстів сучасної американської поезії. Предметом дослідження є виділення синтаксичних засобів ритмізації поетичного тексту та видів ритмічного малюнка віршів епохи модернізму.

Мета статті полягає у виявленні особливостей організації рядків, побудованих на основі ритміко-синтаксичних стилістичних прийомів.

Актуальність теми статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних досліджень на розгляд питання функціональних особливостей ритміко-синтаксичної організації поетичних текстів та висвітленням проблеми в новій парадигмі.

У рамках нашого дослідження ми розглядаємо поетичний текст як фрактальну ритміко-синтаксичну структуру (від лат. fractus – дроблений, зламаний, розбитий, той, що складається з самоподібних фрагментів), частини якої є подібними одна до одної, відтворюють цю структуру та певним чином є тотожними цілому [5, с. 13, 31]. Фрактальність пояснюється неперервним повторенням базової форми, зразка ритміко-синтаксичної побудови, схеми, тотожністю та аналогічністю її елементів [3, с. 11].

Дослідивши ритміко-синтаксичну організацію поетичних текстів епохи модернізму, ми дійшли висновку, що основною метою представників цього культурного напрямку було новаторство у художній формі та змісті. На початку ХХ століття поети, які відійшли від традиційних форм, повстали проти того, що вони називали тиранією точних формальних вимог. Вони вважали, що індивідуальність поета може бути краще виражена у вільному вірші, ніж у традиційній формі. У сучасній поезії новий ритм означає нові ідеї, основою для яких слугують "ритмічно живі та цікаві рядки вільного вірша" [6, с. 139].

Ми з'ясували, що синтаксична структура впливає на ритм, який, у свою чергу, також залежить від змісту тексту. У результаті синергетичної взаємодії чинників різних поетичних рівнів, виділяємо декілька ритміко-синтаксичних способів висунення [1, с. 63], тобто способів формальної організації поетичного тексту, а також ритміко-синтаксичного виділення рядка, за допомогою якого автор фіксує увагу читача на певних елементах повідомлення та встановлює семантично релевантні відношення між синтаксисом, ритмом та смислом:

1. Зчеплення (англ. coupling, введене С. Левінім) – це такий спосіб ритміко-синтаксичного висунення, який характеризується цілісною та тотожною будовою рядків чи їх частин у структурній парадигматиці поетичного тексту [8, с. 30]. Зчеплення здійснюється симетричним розташуванням паралельних конструкцій, тотожністю слів в позиціях підмета, присудка та другорядних членів речення [1, с. 66].

До цього способу висунення належать такі засоби реалізації синтаксичного ритму у текстах сучасної американської поезії, як різні види повтору та паралелізму. Так, за критерієм тотожності фрактальні структури ми поділяємо на тотожні (повторювані) та подібні або схожі (паралельні, а також неповні та часткові повтори).

Ритм, утворений у результаті повторення або паралелізму синтаксичних конструкцій, визначаємо як (1) константний. Він характеризується рівністю, плавністю, чіткістю, незмінністю (повною або частковою) та збалансованістю. Константний ритм є характерним для поезії про щасливе кохання, природу, спокійний духовний стан тощо. Так, наприклад, у вірші Езри Паунд "Дівчина" є такі рядки:

O generation of the thoroughly smug

and the thoroughly uncomfortable,

I have seen fishermen picking in the sun,

I have seen them with untidy families,

I have seen their smiles full of teeth

and heard ungainly laughter.

Третій, четвертий та п'ятий рядки відтворюють плавний ритм, які передає тривалість та повторюваність щасливих миттєвостей бідних людей, які вміють радіти життю так, як цього не вміють робити заможні люди.

У випадку трьох і більше паралельних конструкцій зчеплення називається розгорнутим. Таке безперервне повторення синтаксично тотожних або подібних рядків має тенденцію задавати монотонний, шаблонний та одноманітний ритм, який утворює довгу ізоляцію на графічному

малюнку. У результаті цього увага читача автоматизується та з'являється можливість до антиципації структурної організації наступних рядків. Константним також вважаємо ритм, у якому повторюються рядки, виділені у результаті однакових ритміко-синтаксичних прийомів.

2. Ошукане очікування (термін Р. Якобсона) – ритміко-синтаксичний спосіб висунення, в основі якого лежить ефект контрасту.

На елементах низької передбачуваності декодування уповільнюється, а це фіксує увагу на формі [9, с. 207]. На фоні одноманітної організації неочікуване порушення експресивності поетичного мовлення підсилюється [1, с. 70]. Важливим чинником є підсилення очікування безпосередньо перед появою елемента малої передбачуваності, тобто збільшення впорядкованості ритміко-синтаксичних одиниць тексту та їх частин. Звідси виникає розташування рядків та їх структурних компонентів за лініями найбільшої та найменшої вірогідності [1, с. 71].

До цього способу ритміко-синтаксичного висунення належать засоби, основані на 1) редукції вихідної моделі (номіналізація, еліптизація, апозиопесис), 2) експансії (перелічення та лексико-синтаксичні повтори), 3) пермутації (відокремлення, інверсія, анжамбеман, вставні, емфатичні конструкції, синтаксичне розщеплення або дистанційне розташування) та 4) транспозиції синтаксичних структур (риторичні питальні, заперечні, окличні речення, питальні речення з прямим порядком слів).

У результаті використання засобів синтаксичного висунення першої групи виділяємо (2) деструктивно-динамічний ритм, який характеризується прискоренням ритмічного руху рядків та їх рухливістю. Він сприяє швидкому прочитанню рядків, змушуючи читача ніби прискорюватися та набирати відповідну швидкість [7, с. 7]. Так, у вірші Езри Паунд "На станції метро" є такі рядки:

The apparition of these faces in the crowd;

Petals on a wet, black bough.

У вірші поет використовує номінативні конструкції у якості ремарок для зазначення та описання місця дії. Такий тип конструкцій характеризується описовістю подій, кратністю, штриховістю та ескізністю, відтворюючи при цьому досить динамічний та рухливий ритм.

Унаслідок вживання одного з засобів експансії синтаксичної конструкції ритм видозмінюється на (3) деструктивно-уповільнений. Такий ритм обумовлений поступовим розгортанням ритміко-синтаксичних одиниць (рядків), змушує читача зорієнтуватися на найбільш важливих та першочергових для автора речах [7, с. 7]. Візьмемо для прикладу один із віршів Едні Сент-Вінсент Мілей:

Detestable race, continue to expunge yourself, die out.

Breed faster, crowd, encroach, sing hymns, build

Bombing airplanes.

У вірші поетеса використовує прийом перелічення задля створення повільного ритму, відтворюючи поступовість зростання людей, збільшення населення, їх діяльності та зрештою звертається до прийому анжамбеман, щоб підкреслити абсурдність поєднання в людині бажання жити та вбивати, розвиваючи збройну промисловість.

Іншим підвидом ритмічного малюнку, викликаним прийомом анжамбеман, є (4) пунктирний ритм, який характеризується рваним, нерівним, так званим шкульгаючим ритмічним рухом. Слідом за представниками лінгвопоетики, зокрема М.Л. Гаспаровим, та його ученицею Т.В. Скулачовою, виділяємо десять ступенів сили або тісноти (за термінологією Ю.М. Тинянова) синтаксичної зв'язності слів, які при перенесенні відокремлюються автором у кінці одного рядка та на початку іншого [2, с. 32-33]. Так, зображуючи у своєму вірші маки, Хілда Дулітл відтворює пунктирний ритм за допомогою ритміко-синтаксичного прийому відокремлення, підкреслюючи усю красу червоних як вогонь квітів: Beautiful, wide-spread, / fire upon leaf.

(5) Синкопічний ритм (від гр. *syncope* – відсікання, оброблення, пропущення) є результатом пермутації ритміко-синтаксичної конструкції, частини якої характеризується фрагментарністю, відокремленістю, обривистістю та спотиканням. Він властивий поезії модерну, темами якої є здебільшого обурення, протест, непокірність загальноприйнятим у суспільстві моральним нормам та критика діяльності сучасних політичних діячів. Так, у вище зазначеному вірші Едні Сент-Вінсент Мілей розрив комплетивного зв'язку створює рваний ритм, ніби відтворюючи втрату людей, вбитих зброєю, предметом власного винаходу.

У випадку, коли ритмічний перебіг, викликаний синтаксичними та композиційними порушеннями, займає чітко відведені автором рядки впродовж усього поетичного твору, то така зміна ритму стає передбачуваною та закономірною. Деструктивно-динамічний, уповільнений, пунктирний або синкопічний ритми можуть змінюватися на монотонний, у разі їх використання більше, ніж у трьох рядках поспіль.

Отже, оскільки фрактал – це самоподібна структура, яка складається з повторюваних елементів, ми розробили графік фрактальної кривої ритму вірша. Ритмічний малюнок або крива ритму складається з фаз: фаза константного, деструктивно-динамічного, уповільненого, пунктирного та синкопічного ритму. Крива сучасної поезії, як правило, не є монофазною, тому що являє собою складний двофазний, трифазний ритмічний рух тощо.

За комбінацією фаз ритму виділяємо такі ритмічні малюнки:

- 1) Хаотичний ритмічний малюнок, фази якого розташовані не упорядковано та не узгоджено. Такий вірш характеризується непослідовністю та несистемністю ритміко-синтаксичних одиниць.
- 2) Циклічний або рамковий ритмічний малюнок, початок та кінець якого відзначаються однією фазою. Сучасні поети використовують прийом циклічності задля створення відчуття безкінечності свого віршу. Так, останній рядок повторює перший, що дозволяє тексту продовжуватися ще багато разів. Рядок, що розпочинає, розвивається та закінчує вірш, ніби повертаючись у вихідну точку.
- 3) Дзеркальний ритмічний малюнок характеризується дзеркальним або переносним повторенням ритмічних фаз вірша.
- 4) Альтернативний ритмічний малюнок, який утворюється унаслідок закономірного чергування фаз вірша.

Отже, ми з'ясували, що поетичний текст як самоподібна структура складається з тотожних та подібних елементів. Ритм рядків, таким чином, представляємо у вигляді графіку фрактальної кривої, що складається з фаз константного, деструктивно-динамічного, уповільненого, пунктирного та синкопічного ритму. Константний та інші види ритму утворюються синтаксичними засобами ритміко-синтаксичного висунення зчеплення та ошуканого очікування відповідно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования): [учеб. пособ.] / Ирина Владимировна Арнольд. [3-е изд.] – М.: Просвещение, 1990. – 300с.
2. Гаспаров М.Л., Скулачева Т.В. Статьи по лингвистике стиха / М.Л. Гаспаров, Т.В. Скулачева – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 288с.
3. Кроновер Р.М. Фракталы и хаос в динамических системах. Основы теории / Р.М. Кроновер – М.: Постмаркет, 2000. – 352с.
4. Кудрявицкий А. Антология имажизма. Пер с англ./ А. Кудрявицкий – М.: Прогресс, 2001 – 348 с.
5. Мандельброт Б.Б. Фрактальная геометрия природы / Б.Б. Мандельброт – М.: Институт компьютерных исследований, 2002. – 656с.
6. Addonizio K., Dorianne L. The poet's companion / K. Addonizio, L. Dorianne // A guide to the pleasures of writing poetry. – New York: W.W. Norton & Company Ltd, 1997. – 283р.
7. Holcombe C. J. Rhythm in poetry: rhythmic analysis [Электронный ресурс] // 20р. – Режим доступа: <http://www.textetc.com/traditional/rhythm.html>.
8. Levin S. Linguistic Structures in Poetry / S. Levin– Mouton, 1962. – 64р.
9. Riffaterre M. Criteria for Style Analysis / M. Riffaterre // "Word". – V. 15. – №1. – April, 1959. – 159 р.